

A kapitalizmus a végét járja

(Le-Monde interjú Immanuel Wallersteinnel)

2008. november LI. évfolyam 11. szám

<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=1116&lap=0>

Le Monde: Mint a 2005. évi Porto Alegre-i Szociális Fórum aláíróját, Önt a globalizáció alternatíváját kereső mozgalmak egyik vezéregyéniségének tartják. Ön alapította és irányította New York Államban a binghamtoni egyetemen a történeti rendszerek és civilizációk gazdaságának vizsgálatával foglalkozó Fernand Braudel Központot. Hogyan helyezné el a jelenlegi gazdasági és pénzügyi válságot a kapitalizmus történetének „hosszú távú tendenciáiban”?

Immanuel Wallerstein: Fernand Braudel (1902-1985) különbséget tett a „hosszú időtartamok”, amelyek az embernek az anyagi környezetéhez való viszonyait szabályozó rendszerek történetében követik egymást, és – eme fázisokon belül – a hosszú távú konjunkturális ciklusok ideje között. Ez utóbbiakat olyan közgazdászok írták le, mint Nyikolaj Dimitrijevic Kondratyev (1892-1938) vagy Joseph Schumpeter (1883-1950). Világos, hogy ma egy ilyen Kondratyev-ciklus harminc-harmincöt évvel ezelőtt kezdődött, annak az ötszáz éve tartó kapitalista rendszer történetében eddig leghosszabbnak számító A szakaszát (1945–1975) követő B szakaszában vagyunk .

Az A szakaszban az anyagi, ipari vagy másfajta termelés generálja a profitot, míg a B-szakaszban a kapitalizmus, hogy folytathassa a profittermelést, financiarizálódni kényszerül, és arra, hogy a spekulációba meneküljön. Harminc éve folyik a vállalkozások, az államok és a háztartások tömeges eladósodása. Most éppen egy Kondratyev-ciklus B szakaszának utolsó részében tartunk, amikor a virtuális hanyatlás valóságos hanyatlássá válik, és az egyik lufi a másik után pukkad ki. Egyre több a csőd, a tőkekoncentráció fokozódik, a munkanélküliség nő, a gazdaságban pedig jelentkezik a valóságos defláció.

Manapság azonban a konjunkturális ciklus egybeesik – és ebből következően rontja is – a két időtartamú rendszer közötti átmeneti időszakot. Valójában azt gondolom, hogy az elmúlt harminc évben beléptünk a kapitalista rendszer végső szakaszába. Ami alapjában véve megkülönbözteti ezt a szakaszt a korábbi, folyamatosan egymást követő konjunkturális ciklusoktól, az az, hogy a kapitalizmus többé nem képes „rendszert alkotni”, abban az értelemben, ahogy azt a fizikus és kémikus Ilya

Prigogin (1917-2003) meghatározta: amikor egy biológiai, kémiai vagy társadalmi rendszer túlságosan és túl gyakran kizökken az egyensúlyi helyzetéből, többé nem képes helyreállítani az egyensúlyt, és kettéválk. A helyzet kaotikus lesz, ellenőrizhetetlenné ama erők számára, amelyek addig ellenőrzésük alatt tartották, és egy belső harc bontakozik ki, immár nem a rendszer hívei és ellenségei, hanem valamennyi szereplője között a helyébe lépő új rendszer meghatározó pozícióinak megszerzéséért. A „válság” szó használatát fenntartom az ilyen szakasz megnevezésére. Nos, válságban vagyunk. A kapitalizmus a végét járja.

Le Monde: Nem beszélhetnénk inkább a kapitalizmus újabb szakaszáról: a tőkefelhalmozás korát követte az ipari kapitalizmus, majd az ipari kapitalizmust a finánckapitalizmus?

Immanuel Wallerstein: A kapitalizmus mindenevő, mindig ott aratja le a profitot, ahol egy adott pillanatban az a legmagasabb: nem elégszik meg a kicsinyke marginális profittal; éppen ellenkezőleg, a monopóliumok létrehozásával maximalizálja azt – legutóbb erre tett például kísérletet a biotechnológiák és az információs technológiák területén.

Úgy vélem azonban, hogy a rendszer valós felhalmozási lehetőségei elérték végső határukat. A kapitalizmus, mióta megszületett a 16. század második felében, a profitot magába gyűjtő mindenkori centrum és a mind jobban elszegényedő (nem feltétlenül geográfiai értelemben vett) perifériák közötti gazdagságbéli különbségből táplálkozik.

Ebből a szempontból Kelet-Ázsia, India, Latin-Amerika felzárkózása leküzdhetetlen kihívást jelent a felhalmozás költségeit többé ellenőrzés alatt tartani nem képes nyugati gazdasági világrend számára. A munkaerő, a nyersanyag és az adók árát mutató három görbe évtizedek óta mindenütt a világban erősen emelkedő tendenciát mutat. A most végéhez közeledő rövid neoliberais periódus csak ideiglenesen fordította meg a tendenciát: a kilencvenes évek végén ugyan alacsonyabbak voltak ezek a költségek, mint 1970-ben, de jóval magasabbak, mint 1845-ben. Valójában az utolsó valódi felhalmozó periódus, az „aranykor”, csak azért volt lehetséges, mert a keynesiánus politikát folytató államok a tőke szolgálatába állították a rendelkezésükre álló erőforrásokat. A lehetőségek azonban itt is kimerültek.

Le Monde: Van-e precedens a történelemben a jelenlegi fázisra, abban a formában, ahogy Ön ezt leírja?

Immanuel Wallerstein: Számos ilyen precedens adódott az emberiség történetében, szemben a folyamatos és feltartóztathatatlan fejlődésről a 19. század közepén kialakult – egyébként marxista – felfogással is. Jobban szeretek csak a haladás lehetőségéről, és nem az elkerülhetetlenségéről beszélni. Persze, a kapitalizmus az a rendszer, amely rendkívüli módon és jelentősen tudta növelni a javak mennyiségét és a gazdagságot. De azt is figyelembe kell venni, hogy mennyi kárt okozott – a

természeti és társadalmi környezetben. Az egyetlen jó rendszer az, amelyik a lehető legnagyobb számú embernek racionális és intelligens életet biztosít.

Mindez azt jelenti, hogy a mai válsághoz hasonló, időben legközelebb eső válság a feudális rendszer összeomlása és kapitalizmussal való felváltása volt Európában, a 15. és a 16. század közepe közötti időszakban. Ez az időszak, amelynek a vallásháborúk jelentették a csúcspontját, a királyi, hűbéri és egyházi tekintélynek a leggazdagabb paraszti közösségei és városai feletti uralmának összeomlását hozza. Ekkor jöttek létre, a folytonos és tudattalan útkeresésben, azok a váratlan megoldások, amelyek „sikere” végül, fokozatos elterjedésükkel a kapitalizmus rendszerévé állt össze.

Le Monde: Mennyi ideig tarthat a jelenlegi átmenet, és mi lehet a vége?

Immanuel Wallerstein: A Kondratyev-ciklus B szakaszát lezáró értékpusztulási szakasz általában 2–5 évig tart, mígnem az A szakaszba való belépés feltételei, amikor a Schumpeter által leírt új anyagi termelésből ismét reálhozamot lehet nyerni, megérnek. Azonban az a tény, hogy ez a szakasz ma egybeesik egy rendszerválsággal, olyan politikai káoszba sodort bennünket, amely alatt a domináns szereplők, a nyugati vállalkozások és államok élén, mindent megtesznek azért, hogy helyreálljon az egyensúly. Azonban igen valószínű, hogy nem fognak sikerrel járni.

A legintelligensebbek már megértették, hogy valami teljesen új dologgal kell előállni. Számos szereplő nekifogott, hogy új megoldásokat hozzon a felszínre, csak hogy mindezt összehangolatlanul és tudatlanul teszik, anélkül, hogy tudnák, milyen rendszer fog összeállni ezekből az útkeresésekből.

Olyan elég ritka periódusban vagyunk, amikor a hatalmasok válsága és cselekvésképtelensége szabad teret enged a szabad akaratnak, amikor valamennyiünknek megvan a lehetőségünk arra, hogy egyéni cselekedetünkkel befolyásoljuk a jövőt. Azonban, minthogy a jövő eme cselekedetek kiszámíthatatlan következményeként fog elénk állni, teljességgel lehetetlen manapság előre megmondani, hogy végül milyen modell fog diadalmaskodni. Tíz év múlva talán már tisztábban látunk; és harminc-vagy negyven éven belül létrejön az új rendszer. Azt hiszem: éppoly lehetséges, hogy sajnos egy még a kapitalizmusnál is erőszakosabb kizsákmányoló, mint ellenkezőleg, az, hogy egalitáriusabb és a jövedelemelosztást fokozó rendszer jön létre.

Le Monde: A kapitalizmus korábbi mutációi gyakran a világgazdasági centrum áthelyeződéséhez vezettek, például a Földközi-tenger térségéből Európa, majd az Egyesült Államok Atlanti-óceán melletti partvidékére? A következő rendszer központja Kína lesz?

Immanuel Wallerstein: A válság, amelyben élünk, egyúttal egy politikai ciklus, a szintén az 1970-es évek végén kezdődött amerikai hegemonia végét is jelzi, Az Egyesült Államok fontos szereplő marad továbbra is, de domináns pozícióját nem

tudja visszaszerezni, a világ ezentúl több hatalmi centrumból – Nyugat-Európa, Kína, Brazília, India – áll majd. Egy új hegemon hatalom kialakulása – ha a braudeli értelemben vett hosszú időtartamban gondolkodunk – ötven évig is eltarthat. Azt azonban nem tudom, ki lesz az.

Addig is, a jelenlegi válság súlyos politikai következményekkel jár, abban az értelemben, hogy a rendszer urai bűnbakokat keresnek majd, megmagyarázandó hegemon helyzetük összeomlását. Azt gondolom, hogy az amerikai nemzet egyik fele nem fogja elfogadni azt, ami történik. Az Egyesült Államokat, amely politikai értelemben a világ legbizonytalanabb országává válik, eluralják a belső konfliktusok. És ne feledje, hogy mi, amerikaiak, valamennyien fegyvert hordunk magunknál..